

Les influències europees en la literatura catalana i la seva projecció a la resta d'Europa

Jordi Castellanos*

El tema que se'm proposa de desenvolupar és, ni més ni menys, l'evolució de la literatura catalana durant el segle XX i això, com es pot comprendre, no és sintetitzable en mitja hora. Tot i que m'hi estalviïn, perquè hi ha una ponència sobre aquest aspecte, el teatre. I faig aquesta assimilació entre «influències/projecció» amb la literatura catalana com a tal perquè una llarga tradició, que arrenca del Modernisme, ha anat insistint en la necessitat d'equiparar la cultura i la literatura catalanes amb les grans cultures i literatures universals: «L'esperit català» —escrivia Carles Riba— «no podia incorporar-se íntegrament a la cultura europea sinó posant-se en paritat de dignitat. Dins de la universal família de la cultura, no s'admet gent ardo-

* Jordi Castellanos és catedràtic de Filologia Catalana de la Universitat Autònoma de Barcelona i membre de l'Institut d'Estudis Catalans. És codirector (amb Josep Murgades) d'*Els Marges: Revista de Llengua i Literatura*. Ha publicat nombrosos treballs sobre el Modernisme (*Raimon Casellas i el Modernisme*, 1983; *Antologia de la poesia modernista*, 1990) i, en general, sobre la literatura catalana del segle XX. A destacar: *Literatura, vides, ciutats* (1997) i *Intel·lectuals, cultura i poder* (1998).

ladissa: cada esperit que hi col·labora ha d'haver sentit en ell plasmar-se contínuament, dolorosament, la història.»¹ Potser aquesta sigui la premissa essencial, íntegrament assumida per la literatura catalana, que ha regit durant tot el segle: si alguna cosa ha de ser la cultura i la literatura catalanes és, malgrat tots els problemes que pugui arrossegar, una cultura com les altres. L'existència d'una cultura, d'una literatura, moderna, només es justifica, escrivia Alexandre Cortada l'any 1898, si és capaç d'aportar alguna cosa al món. I la catalana, continuava Cortada, s'ha distingit, en els seus moments de plenitud, per la seva capacitat de síntesi, d'integració, com demostra una figura emblemàtica com la de Ramon Llull.² I és, justament, segons ell, aquesta capacitat integradora (d'homes, de pensament, de cultures) allò que Catalunya pot i ha d'aportar al món.

És evident que tractant-se d'una literatura petita, que compta amb una llengua que durant una bona part del segle XX no s'ha ensenyat a l'escola o ha estat perseguida, sense un «Estat» al darrere, difícilment, tot i l'esforç de modernització, podia equiparar «influències» amb «projecció». La literatura catalana s'ha obert voluntàriament a Europa perquè hi ha vist un camí útil per modernitzar-se, però, en canvi, l'impacte, la seva presència a Europa ha estat molt més minsa. I potser d'aquest fet no en podem donar la culpa a la literatura catalana: les literatures europees han viscut tancades dins elles mateixes, sense la necessitat de cercar suports de fora i han calgut moviments o jocs de força importants perquè acollissin traduccions o influències d'altres literatures. I si grans literatures han tingut problemes per traspassar fronteres (com, per exemple, amb tot el pes, no per discutit menys efectiu, del pensament alemany en el *fin de siècle* francès, que va estudiar Claude Digeon³) una literatura minoritària i minoritzada com la catalana tenia poques coses a fer més enllà d'uns fets especials que posen Verdagner o Guimerà en l'òrbita europea. Les traduccions han estat poques i, al marge de les traduccions, costa veure-hi altres línies d'impacte, encara que, com veurem, alguna sí que existeix.

L'onada d'influències, doncs, va de fora a dins, sense que, en el camp literari, hi hagi pràcticament moviments de dins a fora. Cal tenir en compte, a més, que la literatura catalana, des de finals del segle XIX i durant tot el segle XX, ha viscut sota el mite de la modernitat: s'ha llegit Europa i, sobretot, París, com el referent de les societats avançades. Des del Modernisme fins a la postguerra, quan Espriu va escriure un poema com *Assaig de càntic en el Temple*: bona part dels problemes que pateix el país són vistos com a a fruit del retard i, per tant, la seva solució vindrà amb la modernització, amb l'acostament a Europa. El Modernisme neix amb aquest objectiu. I el mateix fet que una cultura petita com la norue-

1. Carles RIBA, *Obres completes, II: Crítica, 1*, Barcelona, Edicions 62, 1985, p. 82.

2. Alexandre CORTADA, «Ideals nous per a la Catalònia», *Catalònia*, vol. 1 (1898), p. 8-12.

3. Claude DIGEON, *La crise allemande de la pensée française (1870-1914)*, París, Presses Universitaires de France, 1959.

ga, a través d'Ibsen (i, amb ell, tot el nucli intel·lectual que l'envolta), hagi influït sobre els corrents universals de la cultura és vist com un repte, un model a seguir. En mots de Jaume Brossa: «Un poble jove que ha de refer la seva educació artística, intel·lectual i moral, que ha de purificar el seu idioma, que ha de sensibilitzar el seu sistema nerviós, no pot alimentar exclusivismes que podrien matar energies que estan per a despertar», motiu pel qual hem d'«educar el nostre gust en el saboreig de totes les escoles, i no passeeu ànsia: el nostre caràcter, fatalment, inevitablement, farà una natural selecció i s'aprofitarà dels factors que s'avinquin més amb el seu íntim modo d'ésser».⁴ Així, amb aquests conceptes relacionables amb el regeneracionisme de base positivista, s'explica l'onada modernista d'obertura a les altres literatures, sobretot a tots aquells autors que, d'una manera o altra, representaven la modernitat i podien actuar com a revulsiu cultural i literari: el ja esmentat Ibsen, però també Maeterlinck, Wagner, Carducci, D'Annunzio, Mallarmé, Verlaine, Novalis, Hauptmann, Verhaeren, Rodenbach, Emerson, Spencer i una llarga corrua de noms, bona part dels quals trobem traduïts a la «Biblioteca Popular de L'Avenç» i a la Biblioteca de la revista *Juventut*. Un llibre que mereix ser destacat perquè tracta la literatura catalana amb una normalitat europea absoluta, és a dir, no s'hi acosta ni com un fenomen exòtic ni com un producte local, sinó com un fet d'interès pels seus valors literaris d'actualitat és el del periodista italoargentí José León Pagano en el seu llibre mig assagístic mig d'entrevistes *Attraverso l'España Letteraria* (1902). Dedicava el primer dels dos volums a la literatura catalana amb entrevistes a Àngel Guimerà, Pompeu Gener, Joan Maragall, Jacint Verdaguer, Narcís Oller, Apel·les Mestres, Ignasi Iglésias, Francesc Matheu, Santiago Rusiñol, Alexandre de Riquer, Víctor Català, entre d'altres.⁵

En relació amb aquest objectiu d'obertura diguem-ne indiscriminada, el Noucentisme, sense abandonar —però matisant-lo— l'objectiu de modernització, traurà, a l'obertura, aquest caràcter d'indiscriminada. El Noucentisme, s'ha dit a bastament, és un moviment «sincrètic», és a dir, que selecciona, del ventall de possibilitats que li ofereix el seu temps (les que li vénen del Modernisme i d'altres), aquelles que encaixen amb una sèrie de premisses de caràcter politicocultural. En aquest sentit, l'herència rebuda és reinterpretada, sovint en un sentit força diferent del que havia tingut en l'obertura modernista. N'hi ha prou amb comparar les derivacions del preraphaelisme en Jeroni Zanné, un modernista, amb les que té en Jaume Bofill i Mates, un noucentista; o, encara més, observar la distància que hi ha entre l'herència classicitzant de Carducci que acull i es fa seva Gabriel Alomar i la que es fa present en els noucentistes horacians, fills de Costa i Llobera. El 1907, Eugeni d'Ors exemplificava d'una manera gràfica la seva posició: davant la *serviette* d'un estudiant

4. Jaume BROSSA, «La Festa modernista de Sitges», *L'Avenç*, 2a època, any v (1893), p. 257-261.

5. El llibre va ser traduït al castellà: José León PAGANO, *Al través de la España literaria*, Barcelona, Maucci, 1904.

que li diu que Wells, Ruskin, Ibsen i la Víctor Català «són els que m'han agradat més».⁶ Ors descobreix que, enmig de l'aiguabarreig de títols, no hi ha l'*Odissea*, que l'estudiantet no ha llegit. Hi manquen, doncs, els fonaments de la cultura europea. Fa, doncs, tot seguit, la seva proposta: «Petita Biblioteca de l'Escolar Desatent», amb una extensa llista en la qual predominen els noms clàssics (Plutarc, César, Voragine, Sant Agustí, Goethe, Lamartine, Èsquil, Sòfocles, Eurípides, Plató, però també Carlyle, Emerson, Spencer, Nietzsche, Villiers de l'Isle-Adam o Ibsen).⁷ La llista és llarga i correspondria a aquella necessitat, expressada en moltes ocasions, d'aturar-se i bastir els fonaments d'una cultura: el desig que plogués uns anys seguits i que tothom s'hagués de recloure sense altra distracció que la lectura.

Fonamentar la cultura passa, doncs, per davant l'afany de modernitat, entre altres coses perquè hom creu que sense uns sòlids fonaments (i no només culturals i literaris: també institucionals) no hi ha modernització possible. Potser per això, tot i les arrels parisenques d'Eugeni d'Ors, es produeix dins del Noucentisme un ampli interès per Itàlia. Un interès, a més, que arrossega una forta càrrega ideològica, com demostra Gabriella Gavagnin en el seu exhaustiu estudi sobre aquest fenomen: «A causa de la confluència en una mateixa conjuntura històrica de factors com el nacionalisme cultural, la formació del pensament historiogràfic català i el component classicista de l'estètica noucentista, la literatura i l'art italians, i concretament els seu patrimoni trescentesc i renaixentista, adquireixen un valor ideològic i simbòlic en el panorama català dels anys vint fins al punt que cap de les referències a Itàlia no podrà prescindir-ne i s'hi haurà de remetre, tant per reafirmar-lo com per contrastar-lo.»⁸ Aquesta voluntat de «classicisme» amaga un cert temor a la modernitat. Això es desprèn, sense cap mena de dubte, del catàleg de l'Editorial Catalana. Mentre el Noucentisme s'omple la boca afirmant que cal construir la literatura al marge del públic, dels gustos (o de la imposició) del públic, alhora vigila què dona al seu, de públic, els subscriptors de *La Veu de Catalunya*. I aquest és, realment, un problema perquè l'Editorial Catalana, creada el 1917 i que compta amb Josep Carner com a director literari, ara sí, ens donarà la traducció magistral de Carles Riba de l'*Odissea*, la de mossèn Llorenç Riber de l'*Eneida*, etc., però a l'hora de triar novel·listes anglesos no traduirà Henry James, Virginia Woolf o Joyce, sinó Arnold Bennett. I així amb altres autors i altres literatures: les peces clau de la novel·la del XIX i del XX no hi són. I és que la «por a la novel·la», per motius estètics o per motius morals, els està condicionant. Per això, tot i que sembla que

6. Eugeni d'ORS, *Glosari 1906-1907*, edició de Xavier Pla, Barcelona, Quaderns Crema, 1996, p. 648-650.

7. Eugeni d'ORS, *Glosari 1906-1907*, edició de Xavier Pla, Barcelona, Quaderns Crema, 1996, p. 648-652.

8. Gabriella GAVAGNIN, *Classicisme i Renaixement: una idea d'Itàlia durant el Noucentisme*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2005. La citació és de la p. 8.

molts d'ells saben prou bé què s'està cuinant a Europa, a l'hora de servir traduccions es limiten als Dickens, Edgar A. Poe, Andersen o els Germans Grimm, Goethe o Selma Lagerlöf (aquesta, producte de la fama que li dóna el Premi Nobel).

Sense l'impuls modernitzador dels primers anys de segle, difícilment s'hauria pogut acollir amb tota normalitat una frase com la que obre aquell magnífic article d'Arthur Terry sobre «La poesia catalana moderna dins el seu context europeu»: «Parlar de la poesia catalana moderna dins un context europeu corre el risc de repetir el que ja és obvi. Si la poesia europea, com ha remarcat Henry Gifford, representa una sola literatura que se serveix d'unes llengües diverses, no és de sorprendre que la poesia catalana reflecteixi fins a un cert punt aquesta unitat general.»⁹ Les reflexions d'un home com Arthur Terry que coneixia a fons la poesia europea i la catalana, que era, quan va escriure aquest text, catedràtic de Literatura a la Universitat d'Essex, em semblen molt significatives. Allò que definiria l'europeïtat de la poesia catalana no seria tant el fet que reflectís els corrents europeus sinó la seva participació en la sèrie de debats entorn del gènere, uns debats que cada literatura resoldrà a la seva manera. Seria la incorporació, una incorporació activa, en la normalitat literària, no des d'una posició de provincianisme o dependència, sinó d'igualtat. Una igualtat que obligava, per a una poesia que es lligava íntimament amb la llengua en la qual s'expressava, a trobar les solucions poètiques, que eren sobretot de llenguatge poètic, sobre el català i no aplicar-hi mecànicament les que els podien proporcionar altres llengües. Per això s'ha parlat de la impossibilitat de traduir la poesia, i especialment la poesia lírica, a una altra llengua.

Arthur Terry assenyalava algun d'aquests debats, el primer dels quals seria, justament, el que es desenvolupa entorn de la idea de «modernitat», o sigui, «el sentit segons el qual un poema autènticament modern implica unes relacions diferents amb el passat». I, en conseqüència, cada poeta «queda lliure d'establir les seves pròpies relacions i referències, és a dir, de constituir un llenguatge de signes que només es deixa desxifrar en termes d'ell mateix». El segon és «l'intent conscient d'establir una nova tradició», un punt de coincidència, creu Terry, del programa noucentista, des de Josep Carner fins a Riba, amb els seus contemporanis europeus, des de T. S. Eliot fins a l'expressionisme alemany. Aquesta «tradició», continua Terry, «vol dir traducció, és a dir, un desig de conservar el que és encara sentit com a vital», el més sovint davant unes circumstàncies hostils. «On més es diferencien els poetes europeus», continua Terry, «és en la natura del que volen conservar i en llur resistència a pensar en termes d'una sola tradició global», de manera que dins aquesta actitud cal incloure-hi la «tradició de ruptura» o la recerca d'una «tradició alternativa», que són les que ens explicarien, entre d'altres, el Carner de *Nabí*, el Riba de *Salvatge cor*, la poesia de J. V. Foix o Salvador Espriu.

9. Arthur TERRY, «La poesia catalana moderna dins el context europeu», *Revista de Catalunya*, nova etapa, núm. 4 (gener 1987), p. 147-160.

Aturem-nos, però, un moment en les avantguardes, perquè un dels termes més famosos del corrent, el *futurisme*, pren el nom de la conferència que Gabriel Alomar havia donat el 1904 amb aquest títol i que va tenir àmplies repercussions dins del món literari català. Marinetti coneix la conferència a través d'una ressenya al *Mercure de France* i utilitza el terme per batejar el manifest del 1909 i, per tant, per donar nom a un dels moviments bàsics de l'avantguarda literària.¹⁰ Combregar, adaptar o aproximar-se al futurisme o al cubisme, des d'una literatura diguem-ne que encara en construcció, com era la catalana, representava un repte, però també una autèntica dificultat si el que es pretenia era reflectir la crisi d'uns valors que aquí eren encara lluny d'estar consolidats. Fer-ho, però, representa una marca de modernitat, en algun cas de rebel·lió i, sempre, d'internacionalització. Així, per posar un parell d'exemples, algunes peces de Josep Maria Junoy són celebrades a França (en particular, l'*Oda a Guynemer*) i una revista com *L'Instant Revue Franco-catalane d'Art et Littérature* neix a París el 1917 de la mà de Joan Pérez-Jorba: explícitament es proposa establir un pont entre les dues literatures, la francesa i la catalana, i a les seves pàgines hi conflueixen els noms d'Apollinaire, Pierre-Albert. Birot, Radiguet, Reverdy, Soupault i d'altres amb els de Millàs-Raurell, Lopez-Picó, Salvat-Papasseit, Maseras o Manent.

Barcelona és, en aquells anys, un nucli cultural molt viu que compta amb artistes i teòrics d'altres àmbits culturals que tenen una forta influència i, alhora, reben l'impacte cultural de Catalunya, com el pintor i teòric artístic uruguaià, format a Catalunya, Joaquim Torres García, i el també uruguaià Rafael Barradas, que influeixen fortament sobre la primera avantguarda. Cal, però, dins d'aquest espai, destacar, particularment, l'acció europeïtzadora de Joaquim Folguera, que va pensar en la tradició europea avantguardista de manera global, però no com a «alternativa» a una altra tradició culturalista, classicitzant, sinó com a eix central, com a derivació natural, d'aquesta.¹¹ Així, es proposa donar una mostra de les tendències innovadores de l'Europa de l'època i projecta una gran antologia de poesia «futurista», una antologia que hauria inclòs des d'Apollinaire a Pierre Reverdy o P.-A. Birot, passant per Cino Cantarelli o Luciano Folgore i, lògicament, autors catalans com J. V. Foix. L'antologia no arriba a bon port, però sí aquesta concepció global de l'esdevenir literari europeu, que Folguera, a *Les noves valors de la poesia catalana*, qualificarà de *postsymbolista*. Un terme que implica tot un posicionament i que ens pot explicar fins a quin punt és important Folguera en l'evolució de la poesia catalana cap a la modernitat.

10. Giuseppe E. SANSONE, «Gabriel Alomar i el futurisme italià», a *Actes del Quart Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Basilea, 22-27 de març de 1976*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1977, p. 431-457.

11. Josep M. BALAGUER, «La literatura catalana i l'avantguarda», a Pere GABRIEL (dir.), *Història de la cultura catalana*, vol. VIII, *Primeres avantguardes 1918-1930*, Barcelona, Edicions 62, 1997, p. 125-150.

Tota una altra cosa és el camp de la narrativa. El Modernisme aconsegueix crear una tradició narrativa que, durant una colla d'anys, resulta vàlida i operativa i que dona algunes de les obres que encara avui conserven la seva actualitat. En aquest cas es compleix plenament l'engalzament amb els corrents europeus contemporanis sorgits de la reacció davant la crisi del naturalisme (des del decadentisme fins al simbolisme o les teories de la voluntat), però alhora aquest engalzament pren una forma genuïna, pròpia, de manera que no resultaria del tot desencaminat fer, com han fet alguns crítics francesos en relació amb la novel·la simbolista, parlar d'un únic «gran text» de la novel·la modernista: fins a tal punt arriben les influències entre les obres, els paral·lelismes i la intertextualitat. El corrent obté, a més, alguns ressos internacionals que fins al moment havien estat reservats a Verdager o a Guimerà. Així, Casellas, Víctor Català, Rusiñol i Prudenci Bertrana seran traduïts a altres llengües. Víctor Català per davant de tothom, perquè moltes de les seves obres —especialment *Solitud*— han tingut una presència constant en altres literatures i encara en aquests darrers anys continua essent objecte de traduccions.¹² I, com a traductor, val la pena destacar la figura d'Eberhard Vogel, que va traduir obres dels tres noms esmentats a l'alemany i, doncs, també el *Josafat*, de Prudenci Bertrana, que curiosament va aparèixer com a obra de «Josep Pons i Pagès» i il·lustrada per un conegut artista expressionista alemany: Alfred Kubin.¹³

En el Noucentisme, com en la poesia, també es fa un intent de trobar una tradició alternativa a la novel·la modernista. Eugeni d'Ors ho farà cercant en les teories de Carlyle i el platonisme una narrativa que defugui l'anècdota i creï uns arquetipus que potenciïn el programa d'acció.¹⁴ Potser l'explicació més precisa del seu intent sigui la seva obra més coneguda, *La ben plantada*, novel·la i metanovel·la alhora. Tanmateix, el model fracassa, com fracassen també els esforços del jove Carner per provocar en la narrativa el gir que havia protagonitzat ell mateix en la poesia. Caldrà esperar que comencin a trontollar les bases del Noucentisme, després de la mort de Prat de la Riba, perquè el moviment, de la mà de Carner, es plantegi la necessitat d'una novel·la pròpia. Els models classicitzants que es poden desprendre de les traduccions de novel·la estrangera de la «Biblioteca Literària» de l'Editorial Catalana, ja esmentada, es demostren ineficaços, si no és en la narrativa curta, amb les obres

12. Tot i que no hi ha cap estudi de conjunt sobre les traduccions de Víctor Català, vegeu-ne alguns estudis a Enric PRAT i Pep VILA (ed.), *Actes de les Terceres Jornades d'Estudi sobre la Vida i l'Obra de Caterina Albert «Victor Català»*, Girona, CCG, 2006, p. 275-324.

13. Ferran Robles i Sabater recull a *Bibliografia de la literatura catalana en versió alemanya: Narrativa, poesia, teatre* (Aquisgrà, Shaker Verlag, 2005) les traduccions següents d'Eberhard Vogel: *Els sots feréstecs* (*Lazarus' Tod*, 1909) de Raimon Casellas, *Solitud* (*Sankt Pons: Roman*, 1909) de Víctor Català, *Revolta* (*Gori der Rebell: Roman*, 1912) i *Per la vida* (*Das Tomatenbeet*, 1912) de Josep Pous i Pagès, i *Josafat* (*Josaphat*, 1918) de Prudenci Bertrana (que apareix amb el nom equivocat).

14. Sobre aquesta qüestió, Jordi CASTELLANOS, «Les figuracions de la fantasia: Eugeni d'Ors i la novel·la», *Els Marges*, núm. 50 (juny 1994), p. 10-27.

del mateix Carner, Martínez Ferrando, Duran i Reynals i d'altres. Caldrà que el Noucentisme entri en crisi i sigui substituït per unes concepcions més obertes de l'obra literària i per la voluntat d'entrar en un mercat literari lliure, no controlat per altres models que no siguin els que es desprenguin del lliure exercici de la crítica, perquè la novel·la es reprengui amb tota la seva força. I que ho faci, inicialment, apuntalant-se en aquella vella tradició novel·lística del Modernisme, ara modificada sota l'impacte de l'experiència viscuda.

A partir del 1925, doncs, la narrativa, amb el suport d'una premsa cada vegada més diversificada i influent, es converteix en l'eix de modernització de la literatura catalana. El món cultural català pren consciència d'allò que assenyalava Soldevila: que «és la prosa i no el vers el que estructura les nacions i el que serveix de suport als Estats».¹⁵ De manera semblant, Sagarra afirmava que «la novel·la s'ha convertit en tribuna per defensar i combatre totes les tesis. La gent opina i es baralla amb una novel·la als dits».¹⁶ Tanmateix, la novel·la no s'improvisa i a l'hora de la veritat els primers passos es van poder fer perquè anteriorment havia existit una tradició, la modernista, que Puig i Ferrer, Prudenci Bertrana, Pere Coromines, Alfons Maseras i d'altres, intenten, per diverses vies, d'actualitzar. Paral·lelament, però, s'obren noves vies de traducció, a la recerca d'aquella recomanació que havia fet Carles Riba a «Una generació sense novel·la»: seguir «el recurs del colgat: fer arrelar, en sòl catalanesc, una branca d'una novel·lística estrangera, fins a la seva independència».¹⁷ Així, es desplega una política editorial que inclourà grans traduccions, malauradament, però, i més notable encara per la ruptura que representa el franquisme, amb grans buits que no podran omplir-se fins a les darreres dècades del segle. En efecte: la col·lecció «La Novel·la Estrangera» només pot publicar novel·la curta i no és fins que es creen el 1928 les Edicions Proa i la col·lecció «A Tot Vent», dirigida per Puig i Ferrer, i la «Biblioteca Univers», de l'Editorial Catalònia, que dirigia Carles Soldevila, que no comencen a perfil·lar-se unes polítiques clarament marcades, la primera, pels models de la novel·la russa (sense que siguin exclusius, és clar) i, la segona, per la contenció de la novel·la francesa.¹⁸ Traductors del rus com Andreu Nin i Francesc Payarols, de l'anglès com Jordana o Carner, de l'alemany com Martínez Ferrando o Joan Alavedra, etc., assenyalen tota una voluntat de renovació.

I és que, en aquests moments, enmig de la crisi de valors de la cultura europea d'entreguerres, cada literatura emmiralla un camp de preocupacions i unes formes determina-

15. Carles SOLDEVILA, «Vers i prosa», *Revista de Catalunya*, vol. I, núm. 1 (juliol 1924), p. 43-46

16. Josep Maria DE SAGARRA, «La utilitat de la novel·la», *La Publicitat* (10 maig 1925).

17. Carles RIBA, «Una generació sense novel·la», a *Obres completes*, p. 319.

18. Vegeu, sobre aquestes editorials, Albert MANENT, «Antecedents i història d'una aventura cultural: Edicions Proa», a *Escriptors i editors del nou-cents*, Barcelona, Curial, 1984, p. 180-197, i Montserrat BACARDIT, *Cent anys de traducció al català (1891-1990, antologia*, Vic: Eumo, 1998.

des de donar-hi solució. Jo diria que, de forma força definida, la Catalunya literària dels anys vint i trenta cerca els models en els quals assentar la modernitat narrativa a França, omnipresent per ella mateixa i per tot allò que vehicula d'altres cultures; els russos, els anglesos i, més tardanament, els alemanys. Presentem-ho gràficament, tot i el perill de simplificació, a través d'alguns trets representatius: la literatura francesa se situa, amb Maurois, Duhamel, Gide o Proust (aquest ben conegut però no traduït pràcticament), en els espais de confluència entre psicologia i moral, amb tot el que representa, en aquest camp, la crisi de valors i de relacions de la societat de l'època, es a dir, la crisi de la família i el canvi de concepcions entorn de la sexualitat. L'ús del matís i la ironia, de l'anàlisi d'un problema concret més que de la narrativitat, i, doncs, amb una certa tendència cap a la concisió, la novel·la clàssica francesa ha servit de model a autors com Carles Soldevila, Maria Teresa Vernet, Millàs-Raurell, Miquel Llor o, a un altre nivell, al mateix Sagarra: en part, la literatura francesa vehicula les influències dels austríacs Arthur Schnitzler o Stephen Zweig, i, tot i les limitacions amb què és rebut, de Sigmund Freud i la psicoanàlisi. Altres autors, en canvi, des de Puig i Ferrer fins a Sebastià Juan Arbó, s'emmirallen en la literatura russa i, especialment en Dostoievski, interpretat ara des de la perspectiva del psicologisme i de la crisi dels valors occidentals. Hom parlarà i debatrà —especialment el 1928, amb motiu de les celebracions del centenari de Tolstoi— entorn de les afinitats entre l'ànima catalana i l'ànima russa, sense però que ningú no hi acabi de veure l'aigua clara. Però Rússia està de moda i no només perquè Dostoievski ens proporcioni (com el llegirà Josep Pla a través dels textos que André Gide li havia dedicat)¹⁹ l'escissió de l'home modern i les profunditats i contradiccions de l'ànima, sinó, també, perquè de Rússia vindran els intents de crear una nova literatura compromesa, que, tot i que tindrà unes molt escadusseres manifestacions entre nosaltres, no deixa de representar un canvi radical en la forma de pensar l'activitat literària i la seva funció social.

La literatura anglesa o anglosaxona és vista com un univers divers: per a uns, representa un model de realisme amable, que observa el món amb un punt d'humor i sempre amb intel·ligència. Representa, d'alguna manera, allò que Carner hauria volgut instaurar per a la novel·la catalana, aquella manera de mirar el món que, amb les seves traduccions de George Eliot o de Dickens o de Mark Twain, hauria proposat. Les traduccions de C. A. Jordana de Thomas Hardy o de Virginia Woolf apunten en aquest camí. Aquesta, Virginia Woolf, és vista, a més, per alguns crítics joves com ara Ramon Esquerra (recordem el seu article sobre la novel·la: «De l'epopeia al lirisme») com el senyal que apunta cap on avança la modernitat.²⁰ Però la literatura anglesa encara presenta un altre mèrit que C. A. Jordana no s'estarà

19. Vegeu Jordi CASTELLANOS, «Josep Pla i la novel·la», a Gloria GRANELL i Xavier PLA (ed.), *Josep Pla, memòria i escriptura: Actes del Col·loqui de l'Any Pla*, Girona, Universitat de Girona, 2001, p. 35-64.

20. Ramon ESQUERRA, *Lectures europees*, Barcelona, Publicacions de La Revista, 1936.

de remarcar en un conegut article publicat a la *Revista de Catalunya*: «Les afeccions literàries del públic anglès i americà»: la literatura anglesa ha creat una literatura de consum d'una gran dignitat, destinat al gran públic, des de la literatura d'aventures fins a la detectivesca.²¹ No cal dir que, de retruc, s'està intentant respondre als èxits de la literatura rosa, sentimental, de Folch i Torres, que té bocabadades les noiets (i molts noiets aspirants a escriptor) d'aquest país, i es proposen uns models alternatius: la novel·la d'aventures, detectivesca o humorística (amb noms com Conrad, Wells, Conan Doyle, Chesterton, Wodehouse o Margaret Kennedy). Però hi ha encara una altra línia de penetració de la influència de la literatura en llengua anglesa: l'impacte de James Joyce, un impacte força considerable i, a més, molt diversificat, tal com ha demostrat darrerament Teresa Iribarren.²² A destacar que un dels primers que en parla i que el llegeix com a exemple de realisme minuciós, és Josep Pla i la lliçó que en treu l'aplica en una novel·la controvertida: *Relacions*, del 1927. Resta encara, del món anglosaxó, una altra línia d'influència: la novel·la americana d'entreguerres, amb tota la sèrie de novetats que introduïa en relació amb el punt de vista i el llenguatge cinematogràfic. He esmentat fa un moment Ramon Esquerra: les seves *Lectures europees*, que s'acaben de reeditar, són una mostra de la fascinació que exerceixen aquests nous corrents, corrents que tindran el seu editor en Josep Janés i Olivé, el de preguerra en català i, obligat per les circumstàncies, el de postguerra en castellà.

Ens resta encara una altra literatura, l'alemanya, que havia tingut fins al moment una influència literària més aviat limitada, si deixem de banda la figura de Goethe, omnipresent en Maragall o Eugeni d'Ors, i la de Heine. El prestigi de la ciència filològica alemanya, però, havia atret des de Manuel de Montoliu fins a Carles Riba, i per als dos una figura com la de Vossler, a qui van tractar directament, va ser molt important. En el camp de la novel·la, va ser, però, a partir de la Gran Guerra i, sobretot, de l'impacte d'Erich Maria Remarque amb *Res de nou a l'Oest*, que la literatura alemanya es fa un lloc específic pel seu intent de respondre a la crisi europea dels valors democràtics que de manera tan tràgica es viu a l'interior d'Alemanya. És, com escriurà Sebastià Juan Arbó, «aquest tros de terra del centre d'Europa combatut per totes les violències i en el qual sembla jugar-se el destí de l'Europa culta i civilitzada».²³ Així, figures com les de Thomas Mann, Heinrich Mann, Leonhard Frank, Döblin, Kafka o Bertolt Brecht, van essent introduïts més que no pas traduïts. Això pel que fa a la narrativa perquè en poesia és importantíssim, en aquests anys, la descoberta de Riba i de la seva àrea d'influència (especialment per a Joan Vinyoli), de les figures de

21. C. A. Jordana, «Les afeccions literàries del públic anglès i americà», *Revista de Catalunya*, vol. VII (juliol-desembre 1927), p. 449-455.

22. Teresa IRIBARREN, «James Joyce a Catalunya (1921-1936)», *Els Marges*, núm. 72 (hivern 2004), p. 21.44.

23. Sebastià Juan Arbó, «Notes sobre l'Alemanya d'avui», *L'Opinió* (5 febrer 1933).

Hölderlin i de Rilke.²⁴ I, encara, en l'assaig biogràfic i d'idees, cal esmentar Emil Ludwigo o el comte de Keyserling, que passen per Barcelona amb una considerable freqüència.

Entorn dels anys vint apareixen algunes antologies de literatura catalana en traduccions a altres llengües. A destacar, l'antologia de Rudolf Grossmann, *Katalanische Lyrik der Gegenwart* (1923), que recull poemes de Joan Alcover, Gabriel Alomar, Josep Carner, Ventura Gassol, Guerau de Liost, Joan Maragall, Miquel dels Sants Oliver, Carles Riba i J. M. de Sagarra. També l'escriptor que havia traduït *Josafat*, de Bertrana, a l'italià, divulgador de les teories de Diego Ruiz, Giuseppe Ravegnani, publica *Antologia di novelle catalane* (1926), amb contes que van des de Narcís Oller fins a Josep Pla. A França és A. Schneeberger qui publica dues antologies, una de poesia i l'altra de prosa: *Anthologie des Poètes catalans contemporains depuis 1854* (1922) i *Conteurs catalans* (1926). L'interès d'Europa, i especialment de França, per Catalunya, però, no es dirigeix aquests anys a la literatura sinó a la ciutat de Barcelona i, en concret, al «barri xinó», que es converteix en tema de moda a Europa. Un tema carregat de tòpics (*espanyolisme*: flamenc, music-halls, carrerons estrets i pudents, misèria, delinqüència, anarquisme, etc.) que es fa present en obres de Paul Morand, Henri de Montherlant, Francis Carco, Mac Orlan i, més tard, Jean Genêt, J. P. de Mandiargues, i moltíssims més. L'èxit dels baixos fons barcelonins en la literatura europea fa pensar, als autors locals, que, posat a disposició dels escriptors catalans, podria ser una via d'internacionalització.²⁵ Així ho escriuen Francesc Madrid i Rafael Tasis, entre d'altres.²⁶ Potser no anaven tan desencaminats: ja a la postguerra, el tema serà un dels camins que impulsaran traduccions de novel·la catalana.

Si l'objectiu de la literatura catalana del segle era «incorporar-se íntegrament a la cultura europea [...] en paritat de dignitat», com hem vist que afirmava Carles Riba, la repressió franquista, fins i tot quan va començar a tolerar que apareguessin alguns llibres en català després d'anys de silenci, va intentar trencar radicalment aquesta incorporació prohibint sistemàticament les traduccions al català. Es tractava de reduir, ja que no s'havia pogut fer desaparèixer, l'activitat literària a l'àmbit purament local. No cal dir que, amb totes les limitacions i vehiculades per altres llengües, les influències europees continuen alimentant la vida literària catalana de l'interior. Tot i la necessitat, en els anys quaranta, de donar sortida prioritàriament als autors catalans, que tenen tallades les vies de relació amb el seu públic, les revistes *Poesia* (1944-1945), de Josep Palau i Fabre, i *Ariel* (1946-1951), o encara d'altres

24. Vegeu, J. MURGADES, «De com Karl Marx comença de llegir Friedrich Hölderlin», *Quaderns Crema*, núm. 2 (novembre 1979), p. 33-57, i Jaume MEDINA, *Carles Riba i Friedrich Hölderlin*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1987.

25. Vegeu, sobre aquesta qüestió, Jordi CASTELLANOS, *Literatura, vida, ciutats*, Barcelona, Edicions 62, 1997, p. 137-185.

26. Francesc MADRID, «Crònica. El Districte V», *L'Esquella de la Torratxa* (1926); Rafael TASIS i MARCA, *Una visió de conjunt de la novel·la catalana*, Barcelona, Publicacions de La Revista, 1935, p. 107-123.

com *Antologia dels Fets, les Idees i els Homes d'Occident* (1947-1948), convertida més tard en *Occident* (1949-1950), no només no han oblidat les traduccions sinó que hi ocupen un espai emblemàtic. En la primera, els noms de Baudelaire, Mallarmé, Rimbaud, comte de Lautréamont, Valéry, Paul Eluard i Apollinaire, entre d'altres, defineixen tant o més que els noms locals la línia que vol seguir la revista; i, a *Ariel*, hi trobem articles sobre John Keats, Max Jacob, el comte de Lautréamont, D. H. Lawrence, George Orwell, sobre l'existencialisme, i s'hi tradueixen Jean Anouilh, Píndar, René Char, Milton, Proust, Antonin Artaud, Ezra Pound, etc. A *Antologia* i *Occident* hi trobem traduccions de Cecil Day Lewis, Jean Cocteau, Edmond Jaloux, Santayana, Teixeira de Pascoaes, Koestler, Pierre Descaves, Mauriac, Togore, Sartre, etc. Tot això, és clar, dins de la clandestinitat. Perquè quan l'editorial Selecta obté el permís per publicar algunes traduccions, se li limita el nombre, una vintena, i se li imposa que siguin reedicions d'obres ja publicades anteriorment, és a dir, se li nega l'altra dels motors de la cultura catalana del segle: la voluntat de modernització.

Malgrat tot, les limitacions van superant-se. Una de les maneres és amb la saba que representa la literatura de l'exili, el contacte amb altres mons i amb altres cultures, un contacte que a la llarga repercutirà en un evident enriquiment dels autors catalans i, en algun cas, en la positiva influència que exerceixen. Citem, de manera especial, la figura de Ramon Vinyes, que ja en una primera estada a Colòmbia havia creat la revista *Voces*, on donà a conèixer molts autors catalans i impulsà l'avantguarda a l'Amèrica del Sud i, ja a la postguerra, es convertí en el referent del grup de Barranquilla, del qual sortí Gabriel García Márquez, que sempre ha reconegut el seu deute envers ell fins al punt de convertir-lo en personatge de *Cien años de soledad* amb el nom d'«el sabio catalán».²⁷ Indubtablement, el grup d'exiliats catalans de Mèxic són els que més aporten, amb la incorporació d'espais, temes i personatges de l'àmbit cultural amb el qual conviuen.²⁸ Esmentem Lluís Ferran de Pol, Pere Calders, Avel·lí Artís-Gener, Vicent Riera Llorca i, entre d'altres, Agustí Bartra, el qual, a més, de la seva estada als Estats Units en va treure *Una antologia de la lírica nord-americana* (Mèxic, 1951). Malauradament, potser pels problemes de llengua o d'aïllament, aquesta literatura de tema mexicà no va tenir cap incidència en l'entorn que l'havia fet néixer i fins a aquests darrers anys algunes d'aquestes obres no han vist la seva traducció mexicana. Carner, tanmateix, va fer, a Mèxic, esforços per posar en contacte els escriptors catalans amb els mexicans i el mateix va fer a Xile Francesc Trabal. Aquest havia escrit a Pi i Sunyer en iniciar-se l'exili: «És un moment dolç per obrir finestres a la literatura catalana.»²⁹ Així, crea,

27. Jordi LLADÓ, *Ramon Vinyes: un home de lletres entre Catalunya i el Carib*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 2006.

28. L'estudi més complet sobre aquest tema és la tesi doctoral de Carlos Guzmán Moncada.

29. Citat per Maria CAMPILLO, «Actuació civil durant la guerra i l'exili», a *Centenari Francesc Trabal (1899-1999)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 2001, p. 30.

a Santiago de Xile, l'Institut Chilen-Catalán de Cultura i dirigeix el Pen Club xilè que acull una secció catalana. Pi i Sunyer, per altra banda, és darrere algunes iniciatives, com la de la revista anglesa *Adam: International Review*, la qual, amb motiu de la celebració dels Jocs Florals a Londres el 1947, dedica un número a «Writers of Catalonia», amb presentació del mateix Pi i Sunyer i traduccions de textos de Maragall, Verdaguier, Víctor Català, Josep Pla, Josep Carner, Carles Riba, Marià Manent, Rosa Leveroni, Josep Pijoan, Joan Alcover, J. V. Foix, Pere Calders i Mercè Rodoreda, entre d'altres.³⁰ És, en el desolat panorama dels anys quaranta, una iniciativa que s'emmarcava dins de les activitats d'aquesta revista, nascuda a Bucarest del cercle de Mircea Eliade i que, després de la guerra europea, el seu promotor i director, Miron Grindea, porta a Londres. A destacar que, el 1946, T. S. Eliot hi havia publicat l'assaig *Reflections on the Unity of European Culture*.³¹

En els anys cinquanta, El Club dels Novel·listes va anar publicant algunes traduccions, poques però molt significatives perquè marquen una tendència cap a la literatura diguem-ne de la condició humana i/o la novel·la catòlica, que, de fet, practica el seu màxim promotor, Joan Sales i, en part, Xavier Benguerel. Jugant amb l'aprovació de la censura eclesial, Sales aconsegueix de publicar, a més de la seva *Incerta glòria*, que tindrà un considerable èxit en la seva versió francesa,³² traduccions de Nikos Kazantzaki (*El Crist de nou crucificat*) o Dostoievski (*Crim i càstig*), passant per Lampedusa (*El Gatopardo*), Paton (*Plora, pàtria estimada*), Anna Langfus o Ignazio Silone. Lentament les traduccions es van obrint camí fins que la dècada dels seixanta representa, en aquest camp, una autèntica posada al dia. Edicions 62, la més significativa en aquells moments, engega nombroses col·leccions d'assaig i de creació, en les quals predominen les traduccions. Significativament, la col·lecció de novel·la «El Balanci», que comença el 1965, no publica cap autor català fins al número 17, i en els seus cinquanta primers números, només hi trobem cinc títols d'autor català. Hi trobem Vasco Pratolini, Marguerite Duras, Erskine Caldwell, William Faulkner, Italo Calvino, Michel Butor, Graham Greene, Heinrich Böll, Norman Mailer, Cesare Pavese, Bertolt Brecht, entre molts d'altres. L'eufòria s'estén a altres editorials: Edicions Proa o Plaza-Janés (amb la col·lecció «La Rosa dels Vents»), Nova Terra, etc. Es produeix, doncs, una autèntic allau de novetats, que aporten una radical renovació de la vida cultural i literària. Són els anys d'influència de György Lukács o de Jean Paul Sartre; de Faulkner i Dos Passos; de Bertolt Brecht, Eugène Ionesco, Samuel Beckett o Harold Pinter. Un llibre representatiu és

30. «Writers of Catalònia», *ADAM International Review*, any XV, núm. 174 (setembre 1947), p. 3-20.

31. Vegeu-ne informació a *ADAM International Review 1941-1991: A Short Publishing History*, Londres, King's College, 1995.

32. Xavier PLA, «La recepció de *Gloire incertaine* de Joan Sales, història d'una traducció», a Eliseu TRENC i Montserrat ROSER (ed.), *Col·loqui Europeu d'Estudis Catalans*. Vol. 1, *La recepció de la literatura catalana a Europa*, Montpeller, Centre d'Études et de Recherches Catalanes, Université Paul Valéry i Association Française des Catalanistes, 2004, p. 153-166.

el de Feliu Formosa i Artur Quintana, *A la paret, escrit amb guix: Poesia alemanya de combat*, un recull de traduccions de poesia alemanya que inclou Georg Trakl, Ernst Toller, Bertolt Brecht o Paul Celan.³³

Són els anys en què s'entronitzen els noms de Salvador Espriu, Pere Quart, Gabriel Ferrater, Mercè Rodoreda o Llorenç Villalonga. Sembla que una marca, el realisme, els engloba a tots. Ja a l'època, però, es tenia consciència de la distància que anava dels uns als altres. Al mateix temps, però, es podia constatar, per les traduccions que es feien de les obres d'Espriu o de Rodoreda i fins i tot per les sortides a l'estranger de l'Agrupació Dramàtica Adrià Gual, de la validesa dels autors catalans dins del panorama literari europeu de moment. Arthur Terry afirma que «la necessitat de conservar una certa àrea de llibertat a força de recórrer a un art *hermètic* [...] ens ajuda a explicar la mescla de complexitat emocional i d'erudició enginyosament aplicada que trobem en l'obra d'Espriu, així com el desig d'evitar el que és òbviament poètic —una actitud que deriva en gran part de la poesia madura de Brecht— té la seva contrapartida en la poesia de Pere Quart».³⁴ Cal, per tant, matisar molt la seva relació d'aquests autors amb el realisme. «Tampoc no sembla cap coincidència», continua Terry, «que Ferrater situï la pròpia poesia sota el signe de la tradició angloamericana que representen uns poetes com Hardy, Frost, Ransom, Graves o Auden. [...] El que troba en tots ells, malgrat unes diferències molt òbvies, no és tant un desig d'interrogar el mateix llenguatge poètic, sinó més aviat un intent de mostrar com les actituds morals es poden presentar a través de certes situacions que s'oposen a qualsevol noció senzilla de la *personalitat* del poeta.»³⁵ Des d'aquest punt de vista, el «realisme» no és un sistema de creences sinó una manera de veure la vida. Terry, convençut de les afinitats entre la tradició catalana i la poesia anglesa, va donar-les a conèixer en el cercle del Belfast Group, en el qual participaven autors de la importància de Seamus Heaney i Phillip Hobsbawm. El resultat va ser el recull *A Small War and other poems*, amb traduccions del mateix Terry de poemes de Gabriel Ferrater, Salvador Espriu, Miquel Bauçà, Pere Quart i Josep Maria Llompart.³⁶ És el precedent de la publicació de l'obra de Ferrater *Women and Days*, en traducció de Terry i presentació de Seamus Heaney, el 2004.³⁷

33. Feliu FORMOSA i Artur QUINTANA, *A la paret, escrit amb guix: Poesia alemanya de combat*, Barcelona, Proa, 1966.

34. Arthur TERRY, «La poesia catalana moderna dins el context europeu», *Revista de Catalunya*, nova etapa, núm. 4 (gener 1987).

35. Arthur TERRY, «La poesia catalana moderna dins el context europeu», *Revista de Catalunya*, nova etapa, núm. 4 (gener 1987).

36. *A Small War and other poems*, traduït del català per by Anthur Terry, Belfast, Festival Publications i Queen's Mary College of Belfast, s. a.

37. Gabriel FERRATER, *Women and Days*, Londres, Arc Publications, 2004, col·l. «Visible Poets», núm. 13, traducció d'Arthur Terry i introducció de Seamus Heaney.

A finals de la dècada dels seixanta, es produeix la crisi del realisme teòricament dominant i això representa un canvi importantíssim de referents. Un dels fenòmens importants, en el qual el món editorial barceloní ha tingut molta importància, ha estat el gran esclat de la novel·la hispanoamericana, amb autors com Gabriel García Márquez o Mario Vargas Llosa, instal·lats a la capital catalana. Alhora, però, es tornen a revisar els valors de la pròpia tradició i es recupera la voluntat explícitament formalista o avantguardista, sota l'emblema de noms com els de J. V. Foix, Joan Brossa, Joan Vinyoli o Vicent Andrés Estellés. L'impacte, d'altra banda, de la cultura pop i dels corrents *undeground* i l'esforç dels escriptors per conquerir un mercat ampli, els porta cap al conreu de la literatura de gènere. La revista *Els Marges*, va dedicar un número triple, el 1983, als referents que havien anat despuntant en aquell moment, des de relectura de Marx, Nietzsche o Freud fins a l'estructuralisme, la semiòtica o la desconstrucció de Foucault o Jacques Derrida. S'iniciava la influència del realisme brut, del minimalisme i la postmodernitat que no trigaria a instaurar-se. Eren els anys de la transició democràtica i dels inicis de la democràcia. Veníem d'una profunda crisi del món editorial que va condicionar fortament la traducció al català de molts d'aquests autors.

En efecte, a finals de la dècada, arriba una profunda crisi i canvis profunds en el mercat del llibre, per moltes causes, algunes purament circumstancials, altres, com l'aparició del llibre de butxaca, indicatives d'un fenomen nou de globalització i mercat de masses. L'assaig, el primer, va deixant de tenir sortida i, poc després, van seguir la poesia i, sobretot, la novel·la. Fins i tot una col·lecció com «La Cua de Palla», de novel·la policíaca, atura, per una colla d'anys, la seva continuïtat. L'obra que, en certa manera, personalitza la crisi és *Sota el volcà*, de Malcolm Lowry: la traducció apareix el 1973, però amb prou feines si es ven. La col·lecció on havia aparegut, «El Balanci» d'Edicions 62, deixa pràcticament de traduir autors estrangers: entre el número 70 de la col·lecció (de l'any 1971) i el 170 (1985), és a dir, en cent números, només hi trobem set autors estrangers. La crisi, doncs, és profunda. Però afecta més el món de l'edició que no pas el procés de modernització i de recuperació de la normalitat cultural. Perquè són, a més, els anys de la transició cap a la democràcia i de recuperació de les institucions autonòmiques. Ja sé que parlar de «normalització» en un mercat literari profundament competit per dues llengües, i, per tant, per dues literatures, és, també, una mica il·lús. El cert és que a finals dels vuitanta es torna a recuperar el ritme de traduccions al català, i s'entra progressivament en el mercat globalitzat del llibre. Les coses, però, no són fàcils perquè alguns llibres topen amb conflictes de competència, perquè les editorials castellanes prenen el dret de traducció per a tot l'Estat i evitaven, així, la competència que els poguessin fer les traduccions catalanes. Penso que no va ser tant la força de les editorials catalanes com l'interès del mercat per exhaurir totes les possibilitats que va fer que els drets es diferenciessin, i que es produeixin fenòmens com el de Harry Potter, de vegades amb una mica de desavantatge per al català pel preu, pel moment de sortida o per l'agilitat en la distribució. Malgrat tot, però, formem part, ara, d'aquest espai globalitzat que marca

la lectura i imposa la moda amb un sistema de promocions no gaire diferent del de qualsevol producte que entra en el mercat. No sé si és bo o dolent. En tot cas, és així i potser és l'única manera com pot sobreviure una literatura avui i com pot permetre que, de sota mà, es creïn corrents literaris no condicionats pel capital.

Tornem, però, uns anys enrere: en els anys quaranta i cinquanta, la situació d'exili i les prohibicions del franquisme, propicien l'aparició de nuclis solidaris a l'exterior, en general lligats als ambients acadèmics universitaris (encara que no exclusivament) que van obrint camí a l'estudi de la llengua i la literatura catalanes a l'estranger i a les traduccions a altres llengües. Sense cap mena de dubte, el nucli més important és l'anglès, que compta amb una llarga tradició que arrenca de González Llubera i Allison Peers, compta amb Batista i Roca i desemboca en Arthur Terry, Geoffrey Ribbans o Alan Yates. El 1954 neix l'Anglo Catalan Society, que serà la primera de les diverses associacions que aniran apareixent a partir d'aleshores (l'alemanya, la francesa, la italiana, l'hongaresa i la nord-americana). Cal destacar, dins del món de la catalanística anglesa, la figura de Joan Gili, que crea, a Oxford, una llibreria i editorial, The Dolphin Books. Gili és autor d'*Introductory Catalan Grammar* (1943), que va permetre que el català s'incorporés al plans d'estudi de moltes universitats angleses. El 1962, va editar una antologia de poemes de Josep Carner bilingüe, en traducció de Pearse Hutchinson, com a part de la campanya perquè li fos atorgat al poeta el Premi Nobel. Va traduir, el mateix Gili, a l'anglès, Carles Riba: entre altres llibres, *Savage Heart* (1993) i *Bierville Elegies* (1995); també, Salvador Espriu: *Forms and Works* (1980) i, finalment, *Nabí* (2001). Al marge de Gili, trobem a Anglaterra moltes altres iniciatives. Destaquem la magnífica traducció de la *Primera història d'Esther* (*The story of Esther*), de Salvador Espriu, feta per Philip Polack, i publicada el 1989 per una interessant col·lecció de divulgació en anglès de temes catalans: «The Anglo-Catalan Society Occasional Publications».

També a Alemanya, la catalanística ha estat la via d'expansió de la literatura catalana. En la catalogació que en fa Ferran Robles i Sabater,³⁸ distingeix en primer lloc un seguit de traduccions escadusseres com *Nadal en temps de guerra* (*Katalanische Weihnachtschronik*, 1955) de Lluís Capdevila, *L'illa de la calma* (*Mallorca: Die Insel der Ruhe*, 1960) de Santiago Rusiñol, *Esté o no esté* (*Der eine hat's, der andere nicht: Roman*, 1961) d'Odó Hurtado i *L'escanya-pobres* (*Der Vampyr*, 1954), de Narcís Oller que ja havia estat traduïda i publicada el 1920. Remarca, també, l'impacte de forta presència de Ramon Llull amb cinc edicions de la traducció de

38. Ferran ROBLES I SABATER, *Bibliografia de la literatura catalana en versió alemanya: Narrativa, poesia, teatre*, Aquisgrà, Shaker Verlag, 2005, col·l. «Biblioteca Catalànica Germànica», núm. 1. Vegeu també Ramon FARRÉS, «Antoni Pous i la represa de la recepció de la literatura catalana a Alemanya», a Eliseu TRENÇ i Montserrat ROSER (ed.), *Col·loqui Europeu d'Estudis Catalans*, vol. 1, *La recepció de la literatura catalana a Europa*, Montpeller, Centre d'Études et de Recherches Catalanes, Université Paul Valéry i Association Française des Catalanistes, 2004, p. 39-47.

Maurice Aubry del *Llibre d'Amic e Amat* (*Das Buch vom Liebenden und Geliebten, geistliche Gleichnisse*), la del *Llibre de les bèsties* (*Die treulose Füchsin*, 1953) i la del *Blanquerna* (*Das Ave-Maria des Abtes Blanquerna*, 1953). Esmentem les traduccions d'assaigs sobre art, del 1976, com *La pràctica de l'art* (*Praxis der Kunst*) d'Antoni Tàpies i *Antoni Tàpies i l'esperit català* (*Antoni Tàpies und der Geist Kataloniens*) de Pere Gimferrer, així com les obres completes de Salvador Dalí (*Unabhängigkeitserklärung der Phantasie und Erklärung der Rechte des Menschen auf seine Verrücktheit. Gesammelte Schriften*, 1974). Comencen a publicar-se, també, algunes traduccions de novel·la, com *Els plàtans de Barcelona* (*Die Platanen von Barcelona*, 1970) de Víctor Mora i *La plaça del diamant* (*Auf der Plaça del Diamant*, 1979) de Mercè Rodoreda, objecte de nombroses reedicions. Pel que fa a la poesia, Johannes Höslé i Antoni Pous, publiquen *Katalanische Lyrik im zwanzigsten Jahrhundert: Eine Anthologie* (1970), amb poemes de Salvador Espriu, Gabriel Ferrater, J. V. Foix i Miquel Martí i Pol. Posteriorment, Höslé amplia la nòmina amb poemes i narracions a *Katalanische Erzähler* (1978). Altres antologies van ser: *Katalanisches Liederbuch: Für Singstimme und Gitarre* (1976) de Bernhard Rövenstrunck i *Diguem no! Sagen wir nein! Lieder aus Katalonien* (1979), de Tilbert Dídac Stegmann. D'altra banda, a part del fet que Alemanya acull, com les principals llengües mundials, les traduccions de les novel·les catalanes més representatives d'aquests darrers anys (obres de Sebastià Juan Arbó, Jesús Moncada, Quim Monzó, Maria Antònia Oliver, Joan Perucho, Carme Riera, Maria Mercè Roca, Montserrat Roig, etc.), cal destacar la importància que hi ha adquirit el teatre català, especialment a través de l'obra de Sergi Belbel, llargament traduït i representat, que ha obert camí a altres autors com Josep M. Benet i Jornet o Carles Batlle.

Com amb aquestes dues literatures, l'anglesa i l'alemanya, passa el mateix, proporcionalment, amb altres literatures francesa i italiana: Salvador Espriu i Mercè Rodoreda són, a la postguerra, els dos autors que obren el camí a les traduccions a altres llengües. A Itàlia, el paper dels estudiosos com Mario Casella, Giuseppe Sansone, Giuseppe Tavani, Giuseppe Grilli, S. M. Cingolani, etc., ha estat fonamental. A França aquesta funció l'han fet Maurice Molho, Marie-Claire Zimmermann, Mathilde Bensoussan, Montserrat Proudhon i Denise Boyer, entre d'altres. O a Portugal, que ha comptat, seguint les petjades d'Ignasi L. Ribera Rovira, amb Fèlix Cucurull per la part catalana i, sobretot, amb Manuel de Seabra per la part portuguesa. També en el cas d'Hongria es va comptar amb l'empenta de Kálmán Faluba, que ha donat uns amplis resultats en la interrelació entre la literatura hongaresa i la catalana.³⁹ Així, podríem posar exemples en moltes altres països, encara que, cal reconèixer-ho,

39. Sobre les relacions literàries entre Catalunya i Hongria, vegeu M. Pilar GODAYOL I NOGUÉ i XUS UGARTE I BALLESTER, «Les traduccions del català a l'hongarès i de l'hongarès al català», *Revista de Catalunya*, nova etapa, núm. 107 (maig 1996), p. 122-125; Kálmán FALUBA, «Traduccions recents de literatura catalana a l'hongarès», *Llengua & Literatura* (Barcelona), núm. 11 (2000), p. 619-622; Marc CANDELA, «Noves traduccions al romanès d'autors catalans», *Caràcters*, segona època, núm. 21 (octubre 2002), p. 18.

la literatura catalana sempre ha arribat als lectors de fora Catalunya per vies més aviat marginals. Per això, el gran esforç, més enllà de la novel·la (i especialment de la novel·la femenina, que ha creat en aquests darrers anys uns circuits amplis que han integrat algunes obres d'escriptores catalanes), ha estat situar obres catalanes en col·leccions de prestigi, com va poder ser amb la traducció de Giuseppe Sansone de *Les elegies de Bierville*, de Riba, publicat per Einaudi en una prestigiosa col·lecció de poesia el 1977. Una revista, *Catalan Writing*, publicada pel Departament de Cultura de la Generalitat, es va destinar, des del 1988, a la promoció d'autors catalans a l'estranger.

Potser, perquè em sembla que representa una fita que obre molts camins, mereix ser citada la traducció nord-americana de David Rosenthal de *Tirant lo Blanc*, del 1983. Tenia al darrere l'estudi que n'havia fet Mario Vargas Llosa i el prestigi de la citació cervantina. En tot cas, va obrir camí a moltes altres traduccions i actualment ningú no s'estranya de trobar, a les prestatgeries de les llibreries italianes o franceses, poloneses o japoneses, autors i autores catalans: Rodoreda, Calders, Moncada, Montserrat Roig, Carme Riera, Sánchez Piñol, Jaume Cabré, entre d'altres. O, en un altre ordre, el llibre ja esmentat *Women and Days* (2004), de Gabriel Ferrater, en traducció d'Arthur Terry i presentació de Seamus Heaney.